

Haláchy Enikő,¹ Radnóty Gábor²

A magyar egészségügyi tartalékolás intézményrendszerének történelmi áttekintése 1. rész

The Historical Review of the Hungarian Healthcare Supply Part 1

A háború az egész történelem folyamán az egészségügy fejlődésének egyik legintenzívebb mozgatórugója volt. A fegyverek és hadigépezetek fejlődése magával vonta a harctéri sérültellátás egyre komolyabb kihívásait, mennyiségi és minőségi szempontból egyaránt. Ehhez fejlődnie kellett a sebesültellátók képességeinek és az egészségügyi anyagok tartalékolásának, diszlokációjának, logisztikájának és hatékony felhasználásának is. A szerzők a fejlődés folyamatát mutatják be az első részben a 17. századtól az 1848–49-es szabadságharc bukásáig, illetve a második részben az első világháborút megelőző évtizedektől napjainkig.

Kulcsszavak: egészségügyi tartalék, kórház, gyógyszer

In the course of history, war was the most intensive inducement of the evolution of healthcare. The evolution of guns and war machines involves more and more serious challenges in the care of battle injuries both in quantitative and qualitative ways. Therefore, the capabilities of battlefield medics logistics and efficient use of healthcare materials had to improve. In the first part of the article, the authors show this process beginning with the 17th century until the breakdown of the 1848–1849 independence war, and in the second part, from the decades prior to the First World War until nowadays.

Keywords: healthcare supply, hospital, medicine

¹ Állami Egészségügyi Ellátó Központ, egészségügyi készletgazdálkodási főosztályvezető, e-mail: halachy.eniko@gmail.com, ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7528-4990>

² Nyugdíjas orvos, volt EMMI védelmi referens, e-mail: garadn@freemail.hu, ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0874-9713>

Bevezetés

Az egészségügyi tartalékolás intézményrendszerének áttekintése előtt alapvető fontosságú a tartalékolás – ezen belül az egészségügyikészlet-tartalékolás – fogalmának tisztázása. Ez azért is indokolt, mivel időről időre felmerülő elképzelés, hogy a tartalékkészletek ne csak tárolva legyenek egy esetlegesen bekövetkező – a működő egészségügyi intézmények ellátókapacitást meghaladó – beteg vagy sérült tömeg ellátásához, hanem a készletek vagy azok egyes elemei – gazdaságossági szemléletből kiindulva – minél nagyobb mértékben kerüljenek napi használatba is.

A magyar nyelv értelmező szótára a tartalékot általánosan a következőképpen határozza meg: A tartalék: „Későbbi felhasználás végett megtakarított, félretett v. felhalmozott pénz v. más anyagi eszköz” [1].

A tartalék tehát egyértelműen egy meghatározott célra tárolt, elraktározott és állagmegóvott készlet, amelyet olyan esemény bekövetkezésekor vesznek használatba, illetve használnak fel, amelyhez nélkülözhetetlen az igénybevétele a meghatározott cél eléréséhez.

Az egészségügyi tartalékot az Állami Egészségügyi Tartalékkal való gazdálkodás szabályairól szóló 1/2016. (I. 13.) EMMI rendelet 3. § (1) bekezdése az alábbiak szerint definiálja: „A tartalék a Kormány által meghatározott rendeltetésű és mértékű, az egészségügyi ellátórendszer kapacitásának bővítéséhez, valamint az egészségügyi feladatok ellátásához szükséges tartalékelemeket tartalmazza” [2].

Az egészségügyi tartalékolás jogi alapját az egészségügyről szóló 1997. évi CLIV. törvény képezi, amelynek a 230. § (1) bekezdése úgy rendelkezik, hogy „az egészségügyi válsághelyzeti ellátás biztosítása és finanszírozása állami feladat”, a (2) bekezdés pedig kimondja, hogy „az egészségügyi válsághelyzeti ellátás biztosításának állami kötelezettsége magába foglalja az erre történő felkészülési tevékenység, valamint a tényleges működés megszervezését és lebonyolítását”. Továbbá a (3) bekezdésében kimondja, hogy az egészségügyi válsághelyzeti ellátásra való felkészülési tevékenység kiterjed az egészségügyi készletek tartalékolására is [3].

Az egészségügyi válsághelyzeti ellátásról szóló 521/2013. (XII. 30.) Korm. rendelet 10. §-a alapján „az állam egészségügyi válsághelyzet esetére a tömeges ellátás feltételeinek biztosítása, a szükséggyógyintézetek működéséhez, továbbá az egészségügyi válsághelyzeti ellátáshoz szükséges gyógyszerek, egészségügyi anyagok és eszközök azonnali rendelkezésre állása céljából” Állami Egészségügyi Tartalékot tart fenn, és ezt az egészségügyért felelős miniszter felügyeli [4].

Az egészségügyi tartalékolás megjelenése néhány jelentősebb történelmi korszakban

Az orvostörténeti szakirodalomban számos publikáció foglalkozik egy-egy adott korszak katonai egészségügyével, részletezve annak szervezeti felépítését, működését, személyi állományának tevékenységét, finanszírozását stb. A publikációk rálátást biztosítanak az adott kor orvosi eljárásaival, a sérültek ellátásával, gyógyításával, elhelyezésével kapcsolatos tudnivalókra is. Sajnálatos módon azonban alig található adatok arról, hogy

milyen úton-módon történt az egészségügyi szervezetek anyagbiztosítása, illetve annak során képeztek-e tartalékkészleteket.

Az időben visszatekintve a korábbi évszázadokban már akadtak példák rövid időn belül felhasznált kisebb tartalékok képzésére, de természetesen a mai értelemben vett egészségügyi tartalékolás még nem létezett. Az egyes hadvezérek részéről – a korabeli feljegyzések szerint már voltak törekvések, hogy egy-egy konkrét katonai művelet – csata, várvédelem stb. – esetén a sereg a sérültek ellátásához rendelkezzen szükséges eszközökkel, a kötözésekhez tépésekkel.

A 17–18. században sem a békeidejű, sem hadműveletek előtti tartalékképzés nem létezett, és az egészségügy akkori fejlettségi szintjén több okból nem is létezhetett.

A mai értelemben vett gyógyszerek még nem léteztek, a füves gyógymód volt az uralkodó, a sokféle levélből, gyökérből, sóból előállított készítmények használata volt a jellemző, amelyeket gyakorlatilag a füves asszonyok, szerzetesek, illetve a kis számban működő borbélyok, patikáriusok vagy orvosdoktorok állítottak elő.

Kötszerekként tépéseket, golyócokat használtak, ezeket is jellemzően a harci sérülteket ellátó helyeken, az aktuális szükségletek kielégítése céljából, a mindenkori lehetőségek függvényében állították elő.

Az orvostechikai eszközök tartalékolása szintén nem jöhetett szóba, mivel a hadakat kísérő korabeli borbélyok, felcserek, orvosok a saját eszközeiket használták, így azokból külön készleteket nem alkottak. A sebek varrására selymet, lenfonalat és bélhúrt használtak.

1. ábra

Savoyai Jenő herceg császári altábornagy³ [5]

Fektetőanyagokra – ágyakra, takarókra – sem volt igény, mert a könnyebb, rövid időn belül újra harcképes sérültek a csapataiknál maradtak, a járni, lovagolni nem képes

³ CC-BY-SA-3.0 licenc szerinti felhasználás.

súlyosabb sérülteket pedig a seregek vonulási útvonalain lévő falvakban, városokban ad hoc helyezték el – az akkori igen szűkös borbély-, felcser- és orvosellátottság miatt – többnyire a helyi lakosság gondoskodására bízva.

Az 1600-as évek végén a Savoyai Jenő herceg, császári altábornagy által vezetett osztrák hadseregnek az észak-olaszországi hadműveletekben már volt egy mozgó tábori kórháza (Fliegendes Spital), amely csak egyszer települt.

A hadseregtörzsnél működő orvosok, sebészek, patikusok az egyetlen mozgó egészségügyi anyagraktár (Bewegliche halbe Apotheke) készleteivel elsősorban a sebesülteiket ellátó polgári kórházak felszereltségét erősítették. Feltehetően ez nem egy békeidejű tartalék háborús felhasználása volt, hanem csak az adott hadművelet – mai terminológia szerint – egészségügyi biztosítására hozták létre.

A Rákóczi-szabadságharc idején

A Rákóczi-szabadságharc alatt a gyógyszerkészítés az orvosi ténykedés részét is képezte, de gyógyszerészekről (patikáriusoktól) és szerzetesrendektől is szereztek be gyógyszereket, amelyeket sokféle gyógynövény leveleiből, virágaiból, gyökereiből főzetekként készítettek, külső vagy belső használat céljára [6].

A szabadságharc első éveiben az elfogyott gyógyszerek utánpótlását alapvető módon a seregek mozgási útvonalának környékén, helyben szereztek be.

A betegellátás legsúlyosabb kérdése a gyógyszer- és kötszerellátás volt, mert egyrészt az országban csak egy-két tucatnyi patika működött, ezek azonban nem voltak képesek nagyobb mennyiségek előállítására, másrészt a háborús gazdasági helyzetben nem voltak elégséges pénzügyi források a gyógyszeralapanyagok megvásárlására.

A központi gyógyszerellátást Láng Jakab Ambrus, a hadsereg tábori főorvosa (protomedicus) szervezte meg, aki a sereg egészségügyi ellátásának irányításán túl, 1706 őszén a selmecbányai patikára alapozva szervezte meg a kuruc sereg gyógyszerellátását, és ettől kezdve a selmeci patika központi ellátószervként működött.

Láng Jakab ezer rajnai aranyat kapott a kincstártól, hogy Lengyelországból vásároljon gyógyszer (alapanyag) utánpótlást. Az első nagyobb beérkező szállítmányt Selmecbányára irányította, itt alakították ki 1708-ban az ország központi patikáját (Apotheca Regni principalis), ahonnan az ott elkészített gyógyszereket a csapatokhoz, illetve a várakba juttatták el. Mivel Láng doktor a selmeci patikát egészségügyi anyagi bázisnak nevezi (Fundus noster), ez tekinthető a központi egészségügyi anyagraktárnak. A továbbiakban is ide irányították a szállítmányokat, amelyek elsősorban Lengyelországból érkeztek.

Ismerve a szabadságharc hadműveleteinek kiterjedését, felmerülhet a kérdés, miért az ország egy viszonylag távoli, felvidéki patikája kapta ezt a feladatot. Ennek az a magyarázata, hogy 1700 elején még csak néhány év telt el a 150 éves török megszállás, illetve az attól felszabadító, súlyos pusztításokkal járó háború befejezése óta, és ebben az időben csak néhány északi bányavárosban voltak működő patikák.

Ez a selmeci központi raktár még nem készlettartalékoló, hanem elosztóbázisként működött, és kuruc hadviselésjellegénél fogva nem is egyedül biztosította a gyógyszerek utánpótlását.

Erre a kuruc csapatok jellegzetes portyázó hadviselési módja, illetve a gyors csapatmozgásokat követni nem képes logisztika okán nem is lett volna lehetőség.

A gyorsan mozgó kuruc csapatoknál a sebesültek csak rövid ideig maradhattak az egységeknél, mert igyekeztek őket a legelső faluban vagy városban elhelyezni.

A háttországban működő „tábori kórházak” sem katonai intézmények voltak, hanem a legtöbb esetben a hadsereg a már korábban is működő városi ispotályokat vette igénybe, amelyek polgári sebészt a katonák ellátásáért külön megfizették, valamint a lehetőségekhez képest a szükséges gyógyszerekkel, pontosabban az elkészítésükhöz való alapanyagokkal is ellátták.

Működtetésükről a helyi elöljáróság intézkedett, kiadásait a hadbiztosság fizette ki. A gyógyszereket leginkább a helyi patikában vásárolták meg, illetve a protomedicus a selmeci központi gyógyszerraktárból hozatta meg [7].

A gyógyszerekhez szükséges anyagok szállítása és így az ellátás is 1709-ig folyamatos volt, azt követően azonban a kincstár forrásai kimerültek, továbbá a császári csapatok térnyerésükkel nemcsak elzárták a lengyelországi beszerzési útvonalakat, hanem még a selmeci raktárt is elfoglalták és a készleteket elkobozták. Ekkor még sikerült Károlyi Sándor közreműködésével egy nagyobb mennyiségű alapanyagot beszerezni német, illetve orosz területről [8], [9].

Az 1848–49-es forradalom és szabadságharc idején

A Jelasics bán császári-királyi táborszernagy által vezetett támadás idején, 1848. szeptember 20-án Sauer Ignácot nevezték ki a nemzetőrség igazgató főorvosává, aki ebben a minőségében intézkedéseket tett a honvédsereg egészségügyének megszervezésére.

2. ábra

*Stáhly Ignác*⁴ [10]

⁴ Klauzál Gábor Társaság honlapja.

Kossuth javaslatára, 1848. október 13-án a Honvédelmi Minisztérium a szervezés alatt álló honvédorvosi kar élére tábori főorvosnak Stáhly Ignácot nevezte ki, és megbízta a minisztérium egészségügyi osztályának megszervezésével.

Kossuth 1848. december 12-én utasította Stáhlyt, hogy intézkedjen a pesti Károly kaszárnya gyógyszerertárnak központi katonai gyógyszerertárrá történő alakításáról, továbbá egy vegyészeti laboratóriummal való kiegészítéséről, hogy onnan tudják biztosítani a tábori gyógyintézetek gyógyszerellátását.

A kialakítandó Pesti Középponti Gyógyszerertár, és a vegyészeti gyár, valamint a raktár igazgatójává Leifer János gyógyszerész századost nevezte ki [11].

3. ábra

Pest, az egykori Gránátos utcai Károly laktanya, az első gyógyszergyár és raktár⁵ [12]

A Tiszához történt 1849. januári visszavonulás után a csapatok egészségügyi ellátása kritikus helyzetbe került. A Tiszántúlon minden jelentékenyebb településen tábori kórház működött, és a haderő létszámának növekedésével, valamint a tiszai központi hadsereg összehívásával egyre több kórházra volt szükség.

Ezek néhány nap alatt kialakított rögtönzött intézetek voltak, és rendszerint a helyi községi vagy városi előljárásnak kellett fektetőanyagokkal (ágyakkal, lepedőkkel, takarókkal, párnákkal, szalmazsákkal, szalmával) és tűzifával ellátnia, amelyeket – mivel ebben az időszakban más beszerzési forrás nem állt rendelkezésre – az előljárások a lakosságtól gyűjtöttek be.

⁵ Ma városházaként üzemel.

A tábori kórházakat orvosi eszközökkel, különösen a műtétekhez szükségesekkel, valamint sebkötöző anyaggal és gyógyszerekkel csak szűkösen tudták ellátni, mert a Tiszántúlon már komoly nehézséget jelentett az utánpótlások beszerzése. Magyarországon egyébként sem létezett önálló orvosi műszergyártás, az orvosi felszereléseket elsősorban bécsi és német műszergyártóktól lehetett csak beszerezni.

A kötözőszerek megszerzése valamivel könnyebb volt, mert többnyire elegendő mennyiségben rendelkezésre állt az ehhez szükséges vászonanyag, és a harcok kezdete óta tömegesen érkeztek a városi nőegyletek, iskolák, kaszinók, olvasóegyletek, egyházak által előállított különböző sebkötő pólyák és kötszerek [13].

Mivel Stáhly – egészségi állapota miatt – nem követhette a császári csapatok elől Budáról Debrecenbe költöző kormányt, az egészségügyi ellátás irányítása átmenetileg Töltényi János titoknokra hárult, majd Szemere Bertalan hadügyminiszter Stáhly utódjaként Flór Ferenc főorvost, Pest tisztiorvosát, a Rókus Kórház igazgatóját nevezte ki a Hadügyminisztérium Egészségügyi Osztálya élére [14].

4. ábra
Flór Ferenc⁶ [15]

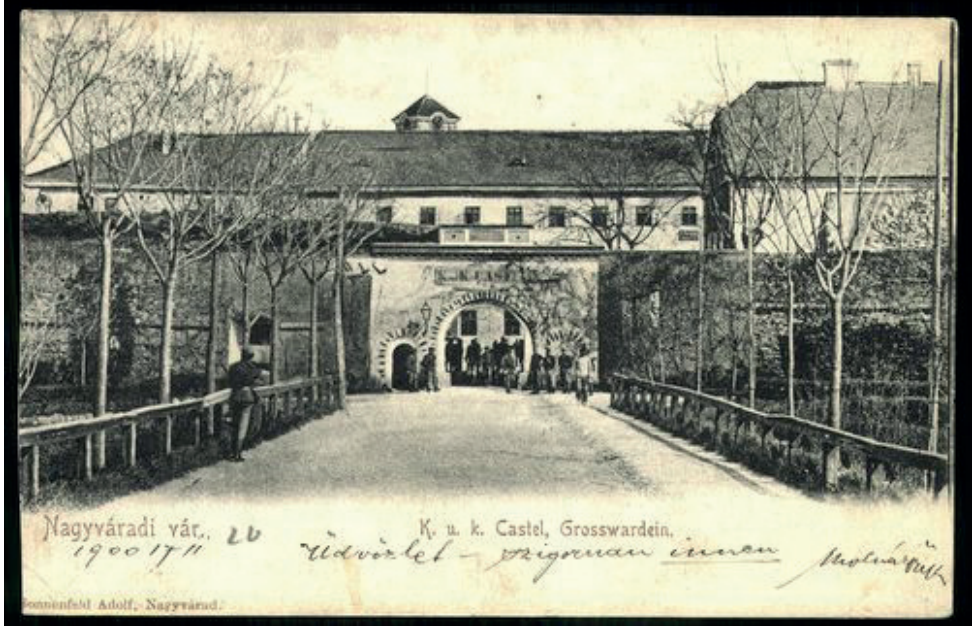
Flór elsősorban a betegellátás gyakorlati megszervezését és biztosítását tekintette elsődleges feladatának, de emellett folytatta a katoniorvosi kar megszervezését is.

1949 elején néhány nap alatt felmérte a hadsereg egészségügyi szolgálatának helyzetét, a honvédorvosi és ápolói személyzet létszámát, a tábori kórházak helyzetét, ellátókapacitását, gyógyszer- és kötszerigényét. „A gyakorlati ellátás területén szigorú követelményeket állítottak fel, pontosan meghatározták a kórházak szükséges felszerelését (ágy, párna, takaró stb.), szabványosították a kórházak műszerezettségét” [11].

⁶ Rusz Károly metszete. CC-BY-SA-3.0 licenc szerinti felhasználás.

A tábori és a hátsországi honvédkórházak műszerellátásának biztosítása érdekében a Hadügyminisztérium Egészségi Osztálya egyrészt 1849. január 18-án felszólította a törvényhatóságokat, hogy a birtokukban lévő műtőszereket, ideiglenes használatra engedjék át a sérült honvédek ellátására, másrészt intézkedett a gyártás beindításáról is.

1849 februárjában Nagyváradon – a rögtönzött kardgyár egy szobájában – megkezdtek a sebészi eszközök gyártását, és április első felében már kikerültek az első példányok.

5. ábra

Nagyvárad vára [16]

Az Egészségügyi Osztály Debrecenben is létesített orvosi műszerkészítő műhelyt, és mindkettő Grósz Albert törzsorvos, a várad katonai kórházak főorvosának felügyelete alatt működött.

Flór a tábori kórházak és a hadsereg rendszeres gyógyszerellátása céljából, a kényserúségből Pesten hagyott központi katonai gyógyszertár pótlására Debrecenben központi gyógyszerkészítő laboratóriumot és gyógyszerraktárt állított fel. Ez irányította a mozgó tábori patikákat, és ide gyűjtötték össze a tiszántúli gyógyszertárakban előállított készítményeket.

Az ország ellen hozott gazdasági embargó, amely nemcsak a fegyverbehozatalra, hanem minden egyéb kiterjedt egyre jobban éreztette hatását.

⁷ A kardgyár egyik helyiségében folyt a sebészeti eszközök gyártása.

A Honvédelmi Minisztérium 1849. január 18-án felhívást intézett a Tisza-vidék és különösen Debrecen város hölgyeihez, sebkötöző tépésanyagok készítését kérve. Ennek eredményeképpen a város hölgyeinek példájára Debrecen tíz leányiskolájának növendékei is tépéseket készítettek tanóráik után.

Meszlényiné Kossuth Zsuzsanna 1849 januárjától az egyik főszervezője volt az Országos Nőegylet gyűjtési munkáinak. A súlyos kötszer, tépés és egyéb kórházi ápolási felszerelések hiányának enyhítése érdekében, 1849 februárjában az országosan alakuló önkéntes nőegyletekhez fordultak segítségért.

Jelentős változást hozott a kötszerellátásban és a kórházi ápolási anyagok tekintetében Kossuth Zsuzsanna 1849. áprilisi országos főápolónővé való kinevezése.

Az ő hatáskörébe került az akkor létrehozott Országos Kórodai Főápolónői Intézet, amelynek többek között feladata lett a kórházi ápoláshoz szükséges felszerelések begyűjtése, tárolása és szétosztása.

Az intézet Debrecenben a Kereskedelmi Minisztérium épületében, a Czeglédi úton kapott elhelyezést.⁸ Itt állították fel a központi kórházi anyagraktárt is, amely felett a szintén az országos főápolónő rendelkezett.

Az Országos Nőegylet szintén rendelkezett saját készletekkel, amelyeket rendszeresen a főápolónő rendelkezésére bocsátottak, vagy az általa kijelölt helyre szállították. Mindkét anyagraktárban kizárólag csak az ápoláshoz szükséges felszereléseket (ágyakat, párnákat, takarókat, fehérműket, kötszereket stb.) tárolták [17].

A leiratokból úgy tűnik, hogy az Országos Kórodai Főápolónői Intézet megalakulását követően a kötszerellátás két úton jutott el a csapatokhoz és a tábori kórházakba. A különböző városi nőegyletek, iskolák, kaszinók, olvasóegyletek, egyházak által készített vagy gyűjtött kötszereket részben – a megyei hatóságok, lelkészek, kormánybiztosok, rendőri hivatalok, katonai parancsnokságok közvetítésével vagy közvetlenül – a környéken állomásozó csapatok és kórházak főorvosai kapták, részben

⁸ Ettől eltér Tóth Béla Magyar Országos Levéltár főigazgató-helyettese által a *Honismeret* 1999. évi 1. számában közreadott, *A szabadságharc kormányának debreceni szálláshelyei* című levelezés. Ebben Karl Geringer, a szabadságharc bukása után teljhatalmat kapott politikai biztos Uray Bálinttól, a Debreceni Kerületi Főispántól kért tájékoztatást, hogy 1849 januárjától júniusáig Debrecenben tartózkodó kormány hol, melyik középületben vagy kinek a házában telepedett le. Uray a Debreceni Tanácshoz fordult, kérve az adatok közlését.

A Tóth Bálint által teljes terjedelmében eredeti helyesírásával közölt válaszevél a következők:

„Méltóságodnak folyó Junius hónapi 13-ról 4855-k szám alatt – a vót Magyar Ministerium hiányzó actainak keresése tárgyában – kelt rendeletére – hivatali tisztelettel válaszoljuk:

A vót Magyar Ministerium Debreczeni szállásolása ideje alatt

Az elnöki hivatal működött folytonosan a Város házában, honnan 1849-ki Junius elején Pestre elköltözvén, minden irományait össze packolva magával vitte.

A Pénzügyi Minisztérium hivatali szobái voltak a Péterfia utcán az Oláh Miklós ur házában, ezen ügyesség is részint Junius elején, részint Junius végén (a múlt évben) innen eltávozván, maga minden iratait magával vitte.

A Hadügyi Minisztérium szállásolt a Beck féle házban, honnan mindgyárt az Ország-gyűlés itteni bevezésekor eltávozván hasonlóul minden iratait magával elszállította.

A Bel-ügy Ministerium szállásolt részint a Komáromi féle városi háznál, részint az Orbán János -részint a Zsebök féle házaknál, de ez is minden iratait 1849-ki Junius elején innen eltakarította;

A Kereskedés és Közlekedés ügyosztán a Vallás, és Közoktatási Ministeriumoknak rendezett irodájok ott Debreczenben nem volt.

Melly fentebb megnevezett helyeken a vót magyar Ministeriumnak semmi iratai sem találtattak.

Kik egyébiránt mély tisztelettel vagyunk.

Debreczenben 1850 Junius 26-án.

Méltóságos Udvari Tanácsos és Debreczen Kerületi Cs. K. főispán Urnak alázatás szolgálj Debreczen Sz. K. Város Tanács" [18].

az Országos Honvédelmi Bizottmányhoz, a Hadügyminisztériumhoz, az országos főápolónőhöz, illetve a nagyváradi központi ruhabizottmányhoz kerültek, és onnan lettek kiosztva a csapatokhoz, valamint a tábori kórházakba.

Az Országos Kórodai Főápolónői Intézet által felügyelt központi kórházi anyagraktár, valamint az Országos Nőegylet általi készletezés már a mai értelemben vett egészségügyi tartalékolás előfutárának tekinthető, még ha a készletek felhalmozása és tárolása nem békeidőben kezdődött, és viszonylag rövid időtartamú volt is.

A Hadügyminisztérium a kötszerek utánpótlását az adományokon kívül kisebb kötszer-előállítóktól történő vásárlásokkal, illetve állami gyártással is igyekezett biztosítani.

A kötszerellátás mindezeknek a szervezési intézkedéseknek ellenére is folyamatos nehézséget jelentett, ezért 1849. májusában a Belügyminisztérium felszólította Szabolcs és Szatmár megyéket, hogy a háborútól kevésbé szenvedett helységekből gyűjtsenek be sebkötözésre alkalmas vászonneműt [13].

Összefoglalás

Az orvostörténeti szakirodalom bőségesen feldolgozta a különböző korok ellátórendszereinek szervezetét, működését, intézményi felépítését, műszerezettségét, az orvosi beavatkozások szakmai tartalmát és a használatos egészségügyi anyagokat, de csak elvétve található adatok, információk arra vonatkozóan, hogy mikor, milyen formában jelent meg és fejlődött az egészségügyi készletezés, tartalékolás.

Az egészségügyi tartalékképzés sohasem szerepelt a figyelem vagy a közérdeklődés reflektorfényében, és az orvostörténeti szakirodalom sem dolgozta fel ezt a témakört. Ennek több oka is lehet. A távolabbi múltban az adott korra jellemző egészségügyi anyagok és eszközök összetétele okán nem merült fel különösebb igény a mai értelemben vett tartalékolásra, mivel iparilag előállított gyógyszerek egyszerűen nem léteztek, a sebészeti eszközök az orvosok, borbélyok és a patkolókovácsok saját műszerei voltak, hadi sérültek elhelyezésének módozatai a fektetőanyagok készletezését sem tették szükségessé. Másrészt a honvédegyeségügyi ellátás anyagi-technikai biztosítása jellemzően „periodikum”: békeidőben nem- vagy alig használt képesség, ami háborús vagy háváriahelyzetben sorsdöntő fontosságú tényezővé emelkedik.

A szerzők néhány kiválasztott történelmi periódus hadi eseményeinek egészségügyi biztosítása kapcsán vizsgálják, hogy azok egészségügyi anyagbiztosításában és logisztikájában mikor és milyen formában jelenik meg a tartalékok képzése. Míg kezdetben csak egyes hadvezérek egy-egy konkrét hadművelet előkészítése vagy végrehajtása során esetlegesen hozott döntéseinek köszönhető egészségügyi anyagbiztosítás, addig az 1848–49-es szabadságharc időszakára már körvonalazódni látszik egyfajta központi, állami szinten elrendelt tartalékolási tevékenység is, igaz, ez még nem a békeidőszakban létrehozott tartalékolás volt.

Mindenképpen említésre méltó, hogy 1849 elején Flór Ferenc a kórházi ellátás területén szigorú követelményeket állított fel, amelyek alapján meghatározták a kórházak kötelező felszereltségét (ágy, párna, takaró), a műszerek szabványosítását. Az intézkedésekkel olyan eszköz- és anyagnormákat alakítottak ki, amelyek – ha a hadi

események alakulása lehetővé tette volna – meghatározhatták volna a készletek pótlására történő beszerzések összetételét is, és ez már hasonlóságot mutat az Állami Egészségügyi Tartalék összetételét meghatározó normákkal.

Hivatkozások

- [1] A magyar nyelv értelmező szótára, „tartalék,” *arcanum.hu*, [Online]. Elérhető: www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Lexikonok-a-magyar-nyelv-ertelmezo-szotara-1BE8B/t-4D5B8/tartalek-4E212/ (Letöltve: 2018. 12. 12.)
- [2] 1/2016. (I. 13.) EMMI rendelet az Állami Egészségügyi Tartalékkal való gazdálkodás szabályairól
- [3] 1997. évi CLIV. törvény az egészségügyről
- [4] 521/2013. (XII. 30.) Korm. rendelet az egészségügyi válsághelyzeti ellátásról
- [5] Wikipédia a Szabad Enciklopédia, „Savoyai Jenő,” *Wikipédia a Szabad Enciklopédia*, [Online]. Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Savoyai_Jenő (Letöltve: 2018. 12. 18.)
- [6] L. Takáts, „A Rákóczi-szabadságharc egészségügye,” *mek.oszk.hu*, [Online]. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/05400/05419/05419.pdf> (Letöltve: 2018. 12. 12.)
- [7] K. Kapronczay, „Egészségi és katona-egészségügyi állapotok a Rákóczi-szabadságharc idején,” *orvostortenelem.hu*, [Online]. Elérhető: www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.8.1/kapronczay_egeszsegi_allapotok.pdf (Letöltve: 2018. 11. 28.)
- [8] L. Takáts és E. Takáts, „Lang Jakab Ambrus, a hadsereg tábori főorvosa,” *orvostortenelem.hu*, [Online]. Elérhető: www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.8.1/takats_lang_jakab_ambrus.pdf (Letöltve: 2018. 11. 28.)
- [9] K. Kapronczay szerk., „Háború és orvoslás,” Magyar Orvostörténelmi Társaság, *real.mtak.hu*, 2015, [Online]. Elérhető: http://real.mtak.hu/52116/1/haboru_es_orvoslas.pdf (Letöltve: 2018. 11. 28.)
- [10] „Dr. Stáhly Ignác,” *klauzal.hu*, [Online]. Elérhető: www.klauzal.hu/image/zimage1264069650s.jpg.html?PHPSSESSIONID=4e8c851468a28389ef8a9050cb6d0154 (Letöltve: 2018. 12. 12.)
- [11] K. Kapronczay és E. Szemkeő, „A betegápolás szervezése a szabadságharc idején,” *orvostortenelem.hu*, [Online]. Elérhető: www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.8.2/1981_093_096_kapronczay_szemkeo_betegapolas_szervezes.pdf (Letöltve: 2018. 11. 28.)
- [12] „Laktanya,” *fortepan.hu*, [Online]. Elérhető: [www.fortepan.hu/?view=all&lang=hu&tags\[\]=laktanya](http://www.fortepan.hu/?view=all&lang=hu&tags[]=laktanya) (Letöltve: 2018. 12. 25.)
- [13] E. Varga, „Kötszerek a szabadságharcban,” *orvostortenelem.hu*, [Online]. Elérhető: www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.8.2/Szh_Varga_kotaszerek.pdf (Letöltve: 2018. 11. 28.)
- [14] Á. Szállási, „A Kossuth-kormány egészségügye Debrecenben,” *orvostortenelem.hu*, [Online]. Elérhető: www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.8.2/Szh_Szallasi_Kossuthu_Debrecen.pdf (Letöltve: 2018. 11. 28.)

- [15] Wikipédia a Szabad Enciklopédia, „Flór Ferenc,” *Wikipédia a Szabad Enciklopédia*, [Online]. Elérhető: https://hu.wikipedia.org/wiki/Fl%C3%B3r_Ferenc (Letöltve: 2018. 12. 28)
- [16] Hungaricana képcsarnok, „Nagyvárad vár,” *Hungaricana képcsarnok*, [Online]. Elérhető: <https://gallery.hungaricana.hu/hu/OSZKKepeslap/24963/?img=0> (Letöltve: 2019. 02. 02.)
- [17] K. Kapronczay és E. Szemkeő, „Kossuth Zsuzsanna országos főápolónő működése az 1848–1849. évi szabadságharcban,” *orvostortenelem.hu*, [Online]. Elérhető: www.orvostortenelem.hu/tankonyvek/tk-05/pdf/3.8.2/Szh_Kapronczay_Szemkeo_KossuthZs.pdf (Letöltve: 2018. 12. 12.)
- [18] B. Tóth, „A szabadságharc kormányának debreceni szálláshelyei,” *Honismeret*, 27. évf. 1. sz., pp. 39–40., 1999. [Online]. Elérhető: https://epa.oszk.hu/03000/03018/00146/pdf/EPA03018_honismeret_1999_01_039-040.pdf (Letöltve: 2019. 01. 27.)